

CSEJTEI DEZSŐ

A 98-as nemzedék és a spanyol történelem

Minden nép történelmében vannak olyan évszámok, amelyek belső jelentésértéke többet foglal magában, mint amennyit a történetírás a maga „évkönyveiben” elbeszél és megörökíteni képes; ezek a dátumok a nemzeti történelem valóságos „bűvös számait” képezik, melyek nemcsak az empirikus, tudományosan verifikálható történelemet tartalmazzák, hanem ezenkívül egy mitológiát is, amely, bár valósággal ráolvad az adott évszámra és azonosul azzal, mindig új és új színben lép elénk. Ilyen évszám a magyar történelemben 48, 67 vagy 56; s e bűvös számok egyike a spanyol történelemben a 98-as szám.

Miért olyan jelentős ez a dátum, miért emelkedik magasán a spanyol köztörténet folyama fölé? Ha a választ magukban az eseményekben keressük, meglepődve tapasztaljuk, hogy ott semmi rendkívüli vagy szokatlan dologra nem bukkanunk. Ami ugyanis – a történetírás szempontjából szemlélve – 1898-ban történt, néhány mondatban összefoglalható. Az a nemzeti felszabadító háború, melyet a kevés megmaradt spanyol gyarmat egyike, Kuba folytatott az anyaország ellen, ebben az évben döntő szakaszához érkezett. A küzdelmek közepette 1898 elején a „Maine” nevű amerikai cirkáló horgonyt vetett a havannai kikötőben, „az amerikai állampolgárok élte és tulajdona” védelmében (a forgatókönyv fölöttébb ismerős). A cirkáló – feltehetően spanyol aknáknak miatt – február 15-én felrobbant. Az Egyesült Államok kormánya a „közvélemény nyomására” 1898. április 20-án ultimátumot intézett Spanyolországhoz, melyben követelte a spanyolok azonnali távozását Kubából, s ezt öt nappal később hivatalos hadüzenet követte. A katonai események nem sokáig tartottak. A csendes-óceáni spanyol flottát Dewey sorhajókapitány május 1-jén néhány óras csatában elsöpörte; az ütközet – Raymond Carr szerint – inkább egy katonai hadgyakorlatra hasonlított, melyben az amerikai hadihajók – tisztos távolságból – célba lövő versenyt rendeztek a spanyol hajókra.¹ Az atlanti-óceáni spanyol flotta megsemmisítésére pedig a kubai partok mellett július 3-án került sor; a csatában mindössze egyetlen amerikai katona sebesült meg. „Cervera admirálisnak úszva kellett elhagynia a zászlóshajót, az egyetlen modern hajón pedig, amely elég gyors lett volna ahhoz, hogy elmeneküljön, elfogyott a szén.”² A katonai eseményeket az 1898. december 10-én megkötött párizsi békeszerződés zárta le, melynek értelmében Spanyolországnak el kellett ismernie Kuba függetlenségét, Puerto Ricót és a Fülöp-szigeteket pedig át kellett engednie az Egyesült Államoknak.

A szikár tények tehát röviden összefoglalhatók, és semmi rendkívüli nem utalnak. Ami viszont ezt a „közjátékot” a spanyol történelemben oly fontossá, a dátumot pedig oly kiemelkedővé teszi, az az, hogy az események roppant erővel vetették felszínre a spanyol nemzeti mivolttal való kritikai számvetés s a radikális önvizsgálat szükségességét. A megalázó katonai vereség fényében – mert itt már nemcsak annak tényéről, hanem módjáról is szó van – egyszerre vált világossá a *jelen* nyomorúsága; „soha nem volt annyira nyilvánvaló alsóbbrendűségünk, mint 1898-ban”, jegyezte meg az egyik kommentátor³, a *múlt*, a spanyol nagyság ábrándjának, illúziójának végérvényes lezárulása – ekkor ért véget az a hosszú történet, amely 1492-vel, Amerika felfedezésével kezdődött –, valamint a *jövő* kilátástalansága. Általánossá vált a fennálló politikai rendszer totális elutasítása, amit talán Pablo Iglesias, a Szocia-

¹ Carr, Raymond: Spain, 1808-1936. Oxford, 1966. 387. (a továbbiakban: Carr)

² Carr 387.

³ Oliver, Miguel S.: Entre dos Españas. Barcelona, 1906. 74.

lista Párt vezetőjének híressé vált szavai fejeznek ki legjobban: „Valamennyien csődbe jutottak, a politikusok, a katonák, a hivatalnokok.”⁴

1898 legközvetlenebb hozadéka a 98-as generáció jelentkezőse volt. E nemzedék ténykedése mindmáig a viták keresztüzében áll; vitatkoznak például arról, hogy kik is tartoznak e generációhoz – a disputa magvát az jelenti, hogy el kell-e különíteni e nemzedéket a *modernisták* csoportjától, akik – élükön a nicaraguai származású Rubén Darióval – a modern spanyol líra megteremtőinek számítanak, de vita övezi e nemzedék szellemi horizontjának megrajzolását, sőt időnként még a generáció létét is kétségbe vonják.⁵ Ha most, az egyszerűség kedvéért, mégis „névsorolvasást” kívánunk tartani, azt mondhatjuk, hogy a nemzedék magját a következő személyek jelentik: a Baszkföldről származó Pio *Baroja*, Ramiro de *Maeztu* és Miguel de *Unamuno*, a galíciai Ramón del *Valle-Inclán* (öt sokan kivesszik e sorból), az alicantai *Azorín*, valamint a sevillai Antonio *Machado*. (Gyakran ide szokták sorolni, mint a nemzedéki élményanyag korábbi megfogalmazóját, a granadai születésű Ángel *Ganivetet* is, aki azonban már 1898-ban elhunyt.) A kutatások mindenesetre azt is kiderítették, hogy nemcsak a nemzedéki mivolthoz szükséges generációs tudat megléte kérdéses, hanem maga a megnevezés is későbbi találmány: először – talán Ortega y Gasset hatására – Azorín használta 1913-ban.⁶

Hasonló nehézségekbe ütközik az, aki a nemzedék egységes szellemi profilját akarja megrajzolni. Itt talán akkor járunk el leghelyesebben, ha – felhasználva az egyik legjobb monografikus feldolgozás⁷ eredményeit – különválasztjuk a társadalomkritikát az irodalmi teljesítményektől. A társadalomszemlélet vonatkozásában kétségbevonhatatlan közös alapzatnak számít a Restauráció rendszerének elutasítása és kíméletlen kritikája. Az elutasítás, a *tagadás* momentuma mellett a másik közös pont a nemzeti újjászületés, a *regeneráció* melletti erős elkötelezettség. Ettől kezdve azonban az utak már inkább szétválnak, és egy sokszínű, – a szellemi színvonal szempontjából nézve nyhán szólvá vegyes – képpel találkozunk. Az újjászületést előmozdítani kívánó programpontok között egyszerre szerepel az Európához való hamarabbi felzárkózás és az autentikus hispán múlthoz való visszatérés, anarchista és nihilista vallásellenesség és a hiteles hispán katolicizmus újbóli életre keltése, az angolszász liberalizmus politikai gyakorlatának meghonosítása és egy jövődöbéli vaskezü *caudillo* eljövételének prófécija. A nemzedék tagjai az újjászületést jobbára morális és spirituális megújhodásként fogták fel, s bár tagjai közül a századforduló idején többen szimpatizáltak az anarchizmus és a szocializmus gondolataival, meglepő tájékozatlanságot – sőt érdektelenséget – mutatnak a közgazdasági kérdések, a társadalmi reformok stb. iránt; itt nem annak követeléséről van szó, hogy egy esszéista legyen otthonos, mondjuk, az ökonómia területén, hanem arról, hogy eleve elutasítón viszonyultak a gazdasági-technikai-szociális reformokhoz, ezekben valamilyen lapos racionalizmus és földhözragadt materializmus kifejeződését látták.

Az irodalom területén sokkal egyértelműbb a helyzet. Itt a 98-asok a legtöbb műfajban maradandót alkottak. Mindegyikük mestere volt az esszének, mely egyben programjuk hirdetésének és elterjesztésének fő eszközét is jelentette. Az esszéírás területén belül is külön értékes műfajt jelent a *tájéleíró esszé*, melyet mindannyian magas színvonalon műveltek. A tájébrázolás részben a nemzeti önmegismerés és identitás céljait szolgálta, a vidék, a nép életének, nyelvének, szokásainak alaposabb megismerését. A regény területén a 98-asok fellépése végképp háttérbe szorítja a realista regény egész kelléktárát. A regényírás új technikáit hono-

⁴ El Liberal, 1898. október 4.

⁵ Így például Ricardo Gullón „roppant zavaró és hátráltató” körülménynek nevezi a nemzedék „kitalálását”. La invención del 98 y otros ensayos. Madrid, 1969. 7-19. A legújabb kutatások ismét a 98-as nemzedék létének feltétlen elfogadása mellett foglalnak állást: Muñoz, José Luis Bernal: ¿Invento o realidad? La generación española de 1898. Valencia, 1996.

⁶ Galán, Pedro Cerezo: El pensamieto filosófico. De la generación trágica a la generación clásica. In: Historia de España. Tomo XXXIX/1. Madrid, 1996. 127.

⁷ Shaw, Donald L.: La generación del 98. Madrid: 1989. (a továbbiakban: Shaw)

sítják meg, a narratíva általában egy főhős külső és belső analizise mentén halad, nagy hangsúlyt kap a pszichológiai leírás, meginog a szerző és a regényfigura kapcsolatának korábbi, kánoni formája. A poézis területén figyelhető meg legjobban a modernistákkal való szembenállás: amíg az utóbbiak a tiszta költészet, a szép formák elkötelezett hívei voltak, a 98-as nemzedék költészetében inkább a tartalom élvez prioritást, anélkül, hogy ez a forma rovására menne: Unamuno vagy Machado minden vonatkozásban századunk spanyol lírájának klasszikusai. Az a terület, ahol a 98-asok teljesítménye halványabb, a dráma. Bár többen is (Unamuno, Azorín) megpróbálkoztak a drámaírással, igazi sikert nem tudtak felmutatni.

Az eddig elmondottak alapján is megállapítható, hogy a generáció szellemiségének fontos elemét képezte a *romantikus* jelleg. Köztudott és gyakran hangoztatott tény, hogy Spanyolországban, mely a köztudatban mindmáig úgy él, mint a *par excellence* romantikus ország, a romantika viszonylag későn fejlődött ki, és akkor sem gyakorolt számottevő hatást a szellemi életre. Ennek valószínű magyarázata az lehet, hogy míg a fejlett nyugat-európai országokban (Franciaország, Anglia) a romantika egyfajta válaszreakcióként lépett színre a kialakuló polgári társadalom szürke és prózai világával szemben, addig Spanyolországban – legalábbis a 19. század első két harmadában – még nem ment végbe jelentős mértékű polgári fejlődés, a társadalom szerkezetére és szemléletére egyaránt a premodern jelleg nyomta rá bélyegét. A romantikus szemlélet és életérzés újbóli feléledése a 98-as nemzedék tagjainál egyszerre tünete a kezdődő polgárosodás ellentmondásainak, a 98-as események által kiváltott nemzeti megaláztatásnak és egyúttal annak az általános értékvesztésnek is, mely a századvég Európájában tapasztalható a kultúra szinte valamennyi területén. Mindenesetre a generáció több tagjának zárandoklata a spanyol romantika egyik fontos alakja, Mariano José de Larra sírjához 1901. február 13-án, és az ott elhangzott beszédek világosan mutatják a nemzedéki kötődést.

A 98-as nemzedék mint csoportosulás tevékenykedése nem tartott sokáig; az utolsó közös fellépést az a tiltakozó memorandum jelentette, amely 1905 márciusában jelent meg az *España* hasábjain, ahol számos író tiltakozását fejezte ki az ellen, hogy az idősebb generáció egyik tagja, a drámaíró José Echegaray 1904-ben megkapta az irodalmi Nobel-díjat. A nemzedék színre lépését és rövidke közös ténykedését úgy kell elképzelni, mint szuverén életutak találkozását és rövid ideig tartó együtt haladását, mely után a tagok mindegyike saját, önálló pályáján ment tovább. Mindenesetre a 98-as nemzedék fellépése a társadalomkritika, a filozófia és az irodalom terén a századforduló Spanyolországában olyan szellemi atmoszférát teremtett és olyan kisugárzó erővé vált, mely nélkül a 20. századi hispan világ igazán nem érthető meg.

A 98-asok munkásságában jelentős szerepet kap a *nemzeti múlt, a spanyol kultúra és történelem újraértékelése*. Itt rögtön azt a megszorító megjegyzést kell tennünk, hogy nem mindenkinél és nem egyforma mértékben. Azorín és Pío Baroja jobbra rövid eszmefuttatásokra szorítkoznak regénycikkekben és esszékben. Így például Azorín esetében gyakran szokás idézni *Az akarát* (1902) című regényéből azt a belső monológot, amit a főhős toledói kóborlásai során egy kocsmában gondol végig. Íme néhány sor belőle: „Művészetünk szomorúsága kiábrándító szomorúság. Amerika felfedezése tetőzi be a reconquista művét; a spanyolt végérvényesen a cselekvés emberévé formálja át, aki irreflexív, érzéketlen a költészet s bármiféle esztétikai bensőségesség átélése iránt, s aki hajlamos a díszes szónoklatokra és a zengzetes hetvenkedésre. S itt van az a két műfaj, amely jelzi a mi osztrák dekadenciánkat: a színház és a pikareszk regény.”⁸ Baroja pedig *Szenvedélyes csapongások* című írásában az alábbiakat mondja: „Spanyolországban kétségkívül soha nem voltak meg az átlagos kultúrának azok a kiváló kisebbségei, amilyenek az Európa középső részéhez tartozó országokban léteztek. Spanyolország soha nem volt középpont, hanem csak periféria. Néhány kiemelkedő ember és a köznép. Ez az, amivel rendelkezünk. Amikor megpróbáltunk kultúrközpontokat létre-

⁸ J. Martínez Ruíz (Azorín): *La voluntad*. Ed. de E. Inman Fox. Madrid, 1987. 212-213.

hozni, mint amilyen a 18. századi Aranjuez volt, vagy Madrid XII. Alfonz uralkodása idején, nem sokra jutottunk; amikor viszont a köznép látott munkához – csatázott a mórokkal, gyarmatosította Amerikát, szembeszállt a franciákkal – vagy kitalálta a maga hőseit, akkor valami nagyot alkotott.”⁹

A 98-as nemzedék más tagjai viszont hosszabb tanulmányokban foglalták össze mondanivalójukat a spanyol kultúráról és történelemről; így Miguel de Unamuno (*A tisztaságról*, 1895), Ángel Ganivet (*Spanyol ideárium*, 1896) és Ramiro de Maeztu (*A hispanitás védelme*, 1934). Ez a három munka képezi azt a háromszöget, melyet a következőkben kissé alaposabban járunk körül. Ugyanakkor ha az évszámokra pillantunk, meglepődve látjuk, hogy az első két munka még 1898 előtt keletkezett – Ganivet tanulmánya 1897-ben jelent meg –, Maeztu monográfiája viszont már jóval a századforduló után, a polgárháború küszöbén látott napvilágot. A szakirodalom viszont mindhárom művet a 98-as nemzedék spanyolságképcének kulcsalkotásaiaként tartja számon – teljes joggal. Az első két munka – mondanivalóját és gondolatanyagát illetően – teljes egészében megelőlegezi a későbbi nemzedéki üzenetet, mi több, arra is rávilágít, hogy a 98-as generáció – vagy valami ehhez hasonló – akkor is megformálódott volna, ha nincs katonai vereség 1898-ban.¹⁰ Az 1898-as katonai vereség tehát nem oka a 98-as nemzedék kialakulásának, legfeljebb csak siettetette annak kialakulását, és az évszámot adva hozzá megteremtette annak emblémáját. Ami pedig Maeztu későbbi monográfiáját illeti, úgyszintén Donald L. Shaw nevéhez fűződik annak megállapítása, hogy „*A hispanitás védelme* lezárja 'a spanyol lélekről' szóló azon vizsgálódások sorát, melyek Ganivet *Spanyol ideárium*ával kezdődtek el.”¹¹ Vagyis Maeztu munkája egyfajta summázata, jobban mondva credője lehet annak az üzenetnek, amit a 98-as nemzedék küldött a 20. századi Spanyolország felé, még akkor is, ha ez az credő messze nem esett egybe a generáció *minden egyes* tagjának politikai hitvallásával és elméleti meggyőződésével.

Az említett háromszög elméleti szempontból legérdekesebb csúcsát talán Unamuno jelzett tanulmánya jelenti. Már a mű címe is bizonyos problémákat vet fel; az eredetiben ugyanis nem a „puridad” (tisztaság) terminusa áll, mint gondolnánk – vagyis nem csupán a kultúrtörténetből ismert „purizmus” egyik változata a címadó szó – hanem a „*casticismo*” kifejezés. Ez persze jelenti a tisztaságot is, de ezenkívül még sok minden mást is: olyan ekvivalenciákra lehet gondolni, mint „hamisítatlan”, „tősgyökeres”, „törőlmetszett”, aztán „vérbeli”, „fajtiszta”, „fajta”, „minőség”, és végül a terminus egyértelmű rokonságban áll a „kaszt” szóval is. A szójelentés pontos visszaadása a magyarban úgyszólván lehetetlen, viszont kitűnően szolgálja ama tartalmi sokoldalúság megnevezését, amivel Unamuno foglalkozni kívánt.

Mi képezi e sokoldalúság gyökerét? Az ország közvetlenül tapasztalható elmaradottsága, fejletlensége: „a spanyol társadalom mély válságon megy keresztül”¹² – írja, mely állapotot a „marasmo” (senyvedés, aszottság) szóval jelöli. A válság – az, hogy Spanyolország mint olyan, probléma – persze nem egyedül Unamunonak tűnt fel; Francisco Quevedo 1609-ben megjelent *España defendida* című munkájától kezdve több tucat írás foglalkozik a spanyol dekadencia okaival. A múlt század vége felé – az európai periféria vagy félperiféria más országaihoz hasonlóan – Spanyolországban is alapvetően két irányzat kristályosodott ki e problémakört illetően: az egyik a *tradicionalista* vonal – legnevesebb képviselője a polihistor Marcelino Menéndez y Pelayo –, amely a bajok okát a külföldi, európai befolyásra vezeti vissza. A másik irányzatot az *Európa-követők* jelentik – ezek vezéralakja Joaquín Costa –, akik viszont épp az európai minták hiányában látják a hanyatlás legfőbb okát. Ennek alapján a spanyol

⁹ Idézi Abellán, José Luis (cd): *Visión de España en la generación del 98*. Madrid, 1968. 189-190.

¹⁰ Vö. Shaw 25.

¹¹ Shaw 128. Ehhez egyrészt azt a kiegészítést kell fűzni, hogy Unamuno esszéje időben valamelyest megelőzi Ganivetet, másrészt pedig azt, hogy a „lezárlást” illetően némi korrekcióra lesz szükség, amit a későbbiek során teszünk meg.

¹² Unamuno, Miguel de: *En torno al casticismo*. Obras Completas, I. Madrid, 1966. 856. (a továbbiakban: *Casticismo*)

történelem és társadalom krónikus válságából való kivetető út is kettős lehet: az egyik fél szerint a kiutat a spanyol hagyományokhoz való visszatérés, a másik szerint pedig az európai eszmék, intézmények és technikák átvétele jelenti.

Unamuno merőben másként viszonyul a spanyol problematikához, illetve a két jelzett irányzathoz. Ő nem közvetíteni akar a két párt között, nem valamiféle könnyed és mutatós szintézis megteremtésére törekszik, hanem igyekszik a jelenségek mélyére hatolni, megkísérli felmutatni azt az okot, ami egyrészt a spanyol dekadenciához, másrészt pedig – a kilábalást illetően – a fenti dichotómiához vezetett. Unamuno a bajok gyökerét a *spanyol történelemhez és hagyományhoz* való alapvetően elhibázott viszonyulásban látja. Sem a tradícióhoz való merev ragaszkodást, sem pedig annak szimpla elutasítását nem tartja elfogadhatónak. „Bizonyos az, hogy azok, akik a nappal szemben haladnak, ki vannak téve annak, hogy az elvakítja őket; ám azok, akik hátrafordulva mennek előre, hogy ne tévesszék szem elől az árnyékukat, attól való félelmükben, hogy eltévednek az úton – s akik azt hiszik, hogy az árnyék vezeti a testet! –, annak vannak kitéve, hogy felbotlanak és hanyatt esnek. Mindazonáltal, még így is előre felé mennek, mert a jövő napja rajzolja ki nekik a múlt árnyékát.”¹³

Gondolatmenete tengelyében az áll, hogy nem a spanyol történelemről kell természetlen és végeláthatatlan vitákba bonyolódni, hanem inkább – kanti nyelven szólva – annak lehetőségfeltételét kell megvizsgálni, azt, ami a spanyol történelmet – és egyáltalán a történelmet – lehetővé teszi; másként szólva nem csupán bizonyos elemek ilyen vagy olyan újrendezéséről és értékeléséről van szó egy meghatározott kereten belül, hanem arról is, hogy *magát ezt a keretet* kell tematizálni. Elképzelését az alábbi grandiózus képben rögzíti: „A történelem napfényt visszaverő, tajtékos hullámai a végeláthatatlan tenger hátán zúgnak, morajlanak, de a hullámozó felszín alatt a tenger mérhetetlenül mély, csendes, és aljára sohasem ér el a napfény. Mindaz, amiről az újságok nap mint nap tudósítanak, a 'jelen történelmi pillanat' egésze nem egyéb, mint a tenger felszíne, olyan felszín, amely könyvekbe, okiratokba dermed és kristályosodik (...) Az újságok semmit sem írnak a történelem nélküli emberek millióinak csöndes életéről, azokról, akik a földteke valamennyi országában és a nap minden órájában a nap járása szerint felkelnek, és kimennek a földekre, hogy folytassák a mindennapi és örök, szürke és csendes munkát, amely – mint a tenger alatti zátonyépítő korallok munkája – a történelem kiemelkedő szigetecskéinek alapját képezi. A hang – mondhatni – a fenséges csenden nyugszik, abból él; a hatalmas, hallgatag emberiség fölött emelkednek azok, kiknek lármájától hangos a történelem. Ez a belső történelmi élet, amely csendes és végtelen, mint a tenger mélye, a haladás, az igazi, az örök tradíció lényege, nem pedig az a valótlan hagyomány, amelyet a könyvekbe és iratokba, kövekbe és műemlékekbe temetett múltban szottak keresni.”¹⁴

A döntő elem tehát a hagyományhoz, a tradícióhoz fűződő viszony újragondolása. Unamuno abból indul ki, hogy a hagyomány, a tradíció, a latin *tradere* szóra vezethető vissza, és azt jelenti, hogy valaki valamit át-ad valaki másnak; ez tehát egy diszkurzív aktus, nemcsak a benne közreműködő alanyok, hanem a tárgy vonatkozásában is. Azt az át-adást azonban, amit hagyománynak nevezünk, nem szabad úgy elképzelni, mint mondjuk a váltófutásban a stafétabot átadását. Mikor a történelmi múlt a következő nemzedékekre „hagyományozza át” a régebbi intézményeket, technikákat, gondolatokat stb., akkor nemcsak a diszkurzív elemek tovább-adásáról van szó, hanem egy olyan mélyebb, *folytonos alap* meglétéről is, ami az át-hagyományozó aktusokat egyáltalán lehetővé teszi. Ezt az át-adást lehetővé tevő folytonos alapot, kontinuumot nevezi Unamuno „örök tradíciónak”. Másként szólva az „örök tradíció” nem az egyes át-adás-aktusok láncszemekéből összcálló fűzér, hanem az a mélységes alapzat, ami a láncszemek fűzérére alakulását lehetővé teszi. Ilyen értelemben az örök tradíció különbözik a pusztán történelmi tradíciótól, a múlt tradíciójától, mivel ez

¹³ Casticismo 787.

¹⁴ Casticismo 793.

csak egyes, diszkurzív dolgok – „szigetecskék” – átadására vonatkozik; ez utóbbi elemek jelennek meg a könyvekben és a regesztrumokban, ez utóbbi gondozásával foglalkozik a történettudomány, s ennek megőrzése, fenntartása a szó szokványos értelmében vett tradicionalisták szívügye.¹⁵ Mindez „csak” történelem, felületi, felszíni értelemben. A történelmi tradíció szintje alatt meghúzódó kontinuum, az örök tradícióban egy egészen másfajta történelem tárul fel: ezt Unamuno *belső történelem*nek (intrahistoria) nevezi. Ez a belső történelem azon névtelen milliók történelem alatti – vagy történelem nélküli – léte, kiknek ténykedése, munkálkodása lehetővé teszi azt, amit egyébként történelemnek nevezünk.

Unamunonak az örök tradícióra, illetve a belső történelemre vonatkozó elképzelési elentmondások. Egyrészt az elmélet kétségtelen értékei közé tartozik a történelem és a történetírás dichotómiájának felmutatása, annak hangsúlyozása, hogy komoly diskrepancia áll fenn aközött, ami a világban történik, illetve aközött, ami mindebből a *historiográfiában* megjelenik. A szerző viszonyulása a történelemhez nem ismeretelmélet-központú, mely szerint a történelem a *tudott* történelemmel egyenlő, hanem inkább ontológiai, amennyiben átöri a történelemtől való tudás episztemikus kérgét, és a történelmet önmagában, „an sich” tematizálja. Másrészt viszont azt is ki kell emelni, hogy az elmélet több ponton homályos és következtetlenségeket mutat. Először is tisztázatlan az „örök tradíció” és a „belső történelem” viszonya; Unamuno néhol ugyanannak tekinti a két terminus jelentéskörét, más esetekben viszont azt mondja, hogy a belső történelem „revelálódik” az örök tradícióban, tehát mintha ennél mélyebben fekvő valóságról lenne szó. Aztán tisztázatlan az is, hogy a belső történelem történelem-e még egyáltalában, vagy pedig már nem az. A döntő kérdés az, hogy milyen módon szerezhetünk tudomást e jelenségek létéről, hogyan tudunk ismeretszerűen ezek közelébe férkőzni. Az világos, hogy nem a történetírás könyvein keresztül – bár Unamuno egy helyen megjegyzi, hogy azok a legjobb, történelemtől szóló könyvek (és történetírók), melyeket áthatja az „örök belső történelem fuvallata”¹⁶ – újabb következtetlenség ez. Azt ugyan többször hangoztatja, hogy az örök hagyományt nem a múltban, hanem a jelenben kell keresni; ám ezzel nem sokra megyünk, mert a jelenben nagyon sok mindent lehet keresni. És ha rá is bukkantunk erre az „örök hagyományra”, hogyan vagyunk képesek a szerzett ismereteket verifikálni és azokról kommunikálni, hiszen, mint láttuk, az örök tradíció egyik ismérve éppen az, hogy nem kerül be a történelemtől szóló könyvekbe; vagyis ha ez az ismeret átkerül a könyvekbe, legott valami más lesz, mint eredetileg volt. Mindezen problémák komoly árnyékot vetnek a koncepcióra.

Nézzük az unamunoi okfejtés további lépéseit. Az örök tradíció, a belső történelem hordozója Unamuno szerint a nép. „Népen” itt elsősorban a vidék, a falvak lakosságát kell érteni, azt a népességet, melyről a „felső” történelem, a múlt dicső tetteinek búvkörében élő szokványos tradicionalizmus nem vesz tudomást. Unamunonál tehát egy sajátos „paraszmitológia” megformálódásának lehetünk tanúi. Azt az örök tradíciót, karaktert pedig, amely a népéletben ölt testet, legvégső fokon a terület, a *táj* határozza meg. Ezen a ponton közvetlenül megfigyelhető a századvég ún. *milió*-elméletének hatása – elsősorban Hippolyte Taine (1828-1893) munkái révén –, mely szerint egy adott terület lakosságának lelki tulajdonságait, pszichikai alkatát a fizikai környezet, a *táj* határozza meg. Ám itt furcsa sajátosságra bukkantunk: a népeletbe zárt s a *táj* által meghatározott örök tradíció s belső történelem nem egy zárványszerű nemzetkarakterológiai magot foglal magában, hanem épp ellenkezőleg, nyitást jelent az egyetemes emberiség felé: „a belső történelemben a diffúz és lenézett tömeggel a mély nemzetközi folytonosság, a kozmopolitizmus elve, az egyetemes emberi protoplazma elve él együtt.”¹⁷ Vagyis a *lefelé* hatolás az örök tradícióban, a belső történelemben

¹⁵ „Azok legtöbbször, akik tradicionalistának nevezik – vagy nem nevezik – magukat, (...) nem látják az örök tradíciót, hanem annak csak üres árnyékát a múltban.” Casticismo 795.

¹⁶ Casticismo 796.

¹⁷ Casticismo 869.

való elmerülés egyúttal a szó szoros értelmében vett *ki-utat* is megmutatja: az Európa és a világ felé való nyitás ígéretét hordozza magában. Látható, hogy az unamunoi elképzelés miként próbálja meghaladni a szokványos tradicionalizmus és az európaizálás dichotómiáját: a kulcs az örök tradícióban rejlik, amely egyszerre mutat túl a szokványos tradicionalizmus elméleti horizontján, illetve az Európa-pártiak hagyományt elvető álláspontján. Ez a gondolati irány jelszószerűen a következőképpen fogalmazódik meg: „Európaizálnunk kell és alá kell merülnünk a népbe.”¹⁸ A továbblépést, mint látható, az jelenti, hogy immáron konjunktíve kapcsolódik össze az a kettős követelmény, ami korábban egy diszjunktív vagy-vagyként fogalmazódott meg.

További kérdés, hogy az itt csak vázlatosan ismertetett gondolatmenet miként kapcsolódik a „tisztaság”, a kaszticizmus problémaköréhez. Unamuno tanulmánya vége felé a következőképpen fogalmazza meg a kérdést: „S hogy mi köze van mindennek ama másikhoz, a kaszticizmushoz? Nagyon is sok: ez utóbbi a régi, nemzeti *történeti* szellem bosszúja, ami az európaizáció ellen hat.”¹⁹ Miről is van itt szó? Arról, hogy a kaszticizmus a maga történeti formájában Kasztíliahoz kötődik. Unamuno az egységes spanyol államiság megteremtését egyértelműen Kasztília művének tartotta. A létrehozott egységes spanyol államra egyértelműen a kasztíliai mentalitás nyomta rá bélyegét. Ez a kasztíliai szellem vált aztán az idők során „castizo”-vá, tisztává, az elkülönülés, az elzárkózás értelmében. „A nemzeti jellegzetességek, melyek mindegyik európai nemzetet önhitté tesznek, rendszerint azok fogyatékoságai is egyúttal. Mi, spanyolok, úgyszintén ebbe a hibába estünk.”²⁰ Vagyis a kasztíliai kaszticizmus mint elzárkózó elkülönböződés, mint differencia voltaképpen azt jelentette, hogy a spanyolság leoldódott, eltávolodott attól az örök emberi alaprétegtől, ami a belső történelemben, az örök tradícióba leszorítva élt tovább a népben. Ennélfogva a nemzeti újjászületés, a regeneráció – túl azon, hogy a kaszticizmus megroppantását tételezi fel – nem valami merőben új cél kitűzését jelenti, hanem *visszatérést ahhoz, ami a spanyolság eredendően mindig is volt*: „a spanyol társadalom jövője történeti társadalmunk mélyén, a belső történelemben, az ismeretlen népben várakozik, és addig nem is bukkan elő erősen és hatalmasan, amíg az európai környezet felől érkező szelek vagy szélviharok fel nem ébresztik.”²¹ Talán ebben a mondatban summázható a fiatal Unamuno válasza a spanyol regeneráció kérdésére, kihívására.

Ángel Ganivet leghíresebb munkája, az 1896 októberére datált s Helsingforsban (a mai Helsinkiben) megírt *Spanyol ideárium*, Unamuno könyvéhez hasonlóan a nemzeti önvizsgálat igényével lép fel. A tanulmány fő célját a szerző a mű záró soraiban a következőképpen fogalmazza meg: „Észrevehették, hogy gondolataim központi mozgórugója Spanyolország szellemi életének helyreállítása (*restauración*).”²² A rövidke idézet több fontos momentumra utal. Először is Ganivet elemzése nemcsak a spanyol múlttal való elméleti és kritikai számvetés kíván lenni, hanem eredendően cselekvésorientált, egy, a nemzetnek megfelelő gyakorlat kialakítását célozza. Másodsor, ha egyféle szellemi helyreállítási programról van szó, ez közvetlenül azt előfeltételezi, hogy az ország jelenleg szellemi szempontból romokban hever. Valóban, erre az állapotra utal az alábbi kitétel is, ami még azért is lényeges, mert szemléletesen mutatja, hogy Ganivet mekkora *tétet* tulajdonít a vizsgálódásnak s a belőle következő helyes gyakorlatnak: „Spanyolország szellemi romhalmazára való tekintettel követ kell helyeznünk arra a helyre, ahol a szív dobog, és akár egy millió spanyolt oda kell vetnünk a farkasok elé, ha nem akarjuk azt, hogy mindannyiunkat a disznók élé vessenek.”²³

¹⁸ Casticismo 867.

¹⁹ Casticismo 865.

²⁰ Casticismo 795.

²¹ Casticismo 866.

²² Ganivet, Ángel: *Idearium Español. El porvenir de España*. Madrid, 1996. 144. (a továbbiakban: *Idearium*)

²³ *Idearium* 54. Ganivet itt arra a sarkvidéki történetre utal, melyben egy apa öt gyermekével szánon utazott a végtelen jégmezőkön, amikor egy farkas farka szegődött a nyomukba. Mikor már majdnem el-

Ahhoz, hogy nép vagy nemzet történelmének, sorsának egészét illetően szilárd alapokon álló ítéletet alkothassunk, természetesen megfelelő elméleti belátásra és módszerre van szükség. H. Ramsden idevágó kutatásai²⁴ alapján bizonyítottnak vehetjük, hogy Unamunóhoz hasonlóan Ganivet esetében is elsősorban H. Taine elmélete szolgáltatja a megfelelő elméleti és módszertani alapokat. Taine két vonatkozásban is kora gyermeke volt; először is abban, hogy az egyes országokat, civilizációkat *fejlődő organizmusoknak* tekintette – vagyis e tekintetben hű maradt a 19. századi *fejlődésszéméhez* –, másodsor pedig abban, hogy a progresszió feltételeit szigorúan tudományos – közelebbről *természettudományos* – alapon demonstrálhatónak, bebizonyíthatónak tartotta. E két feltétel egyidejű érvényesítése egy olyan zárt, determinisztikus rendszer kiépítését tette lehetővé, amely egyaránt eleget tesz a *haladás* és a *tudományosság* kritériumainak.

Mint ismeretes, Taine késői, monumentális és befejezetlenül maradt főműve (*Les Origines de la France contemporaine*, 1876-1893, 11 kötet) megalkotásához és kidolgozásához a döntő lökést az 1870-71-es kettős trauma adta: a katonai vereség a poroszoktól, illetve a Kommün létrejötte. Kézenfekvő az analógia: ahogy Taine számára az 1870-71-es események, Ganivet számára a mélypontjára érkezett spanyol dekadencia szolgáltatott alapot a nemzeti önvizsgálathoz. Taine eljárásának lépcsőfokai – elvontan szemlélve – az alábbi módon foglalhatók össze:

1. Egy adott ország súlyos *betegségben* szenved.
2. Ez a betegség *pszichológiai* természetű.
3. Ahhoz, hogy a betegség természetével tisztában legyünk, *kollektív nemzeti önismeretre* van szükség.
4. Ennek az önismeretnek akadályát képezi az, hogy a nemzeti mibenlét roppant összetett, *komplex* jelenség.
5. Ezért a felszíni sokféleség rétegen áthatolva el kell jutnunk egy mélyen fekvő *középponti maghoz*.
6. Ebben a középponti magban tárul fel az a változatlan, örök lényeg, amit *nemzeti karakternek* nevezünk.
7. E nemzeti karakter kialakulása, megformálódása döntő mértékben a *földrajzi, természeti viszonyok* függvénye. (Alkalmazkodás, adaptáció.)
8. A földrajzi viszonyokra visszavezethető nemzeti karakter ismeretében a felszíni megnyilvánulások sokfélesége immáron nem zavarba ejtő, átláthatatlan káosz, hanem a nemzeti karakter egy-cygy *specifikációja*.
9. A nemzeti karakter ismeretében *gyógyítható* a betegség, amely nem más, mint letérés a nemzeti karakternek egyedül megfelelő útról.

Ganivet olvasatában – és a spanyol viszonyokra applikálva – ez az analízis a következőképpen fest:

1. A spanyolokra jellemző betegséget az *akarategyengeségben*, az abouliában pillantja meg.²⁵ (Érdemes félfigyelni arra, hogy mások, például Ortega y Gasset épp ellenkezőleg,

érték a lovakat, az apa – hogy valamennyiük biztos halálát elkerülje – végső kétségbeesésben a farkasok közé dobta legkisebb gyermekét, miáltal időt nyertek és eljutottak a legközelebbi településig s így megmenekültek. Ganivet szavai egyébként profétikusak; az a bizonyos egy millió spanyol az 1936-39-es polgárháború poklában lelta halálát.

²⁴ Ramsden, H.: *Angel Ganivet's Idearium Español. A Critical Study*. Manchester, 1967. (a továbbiakban: Ramsden 1967.); illetve *The 1898 Movement in Spain*. Manchester, 1974. (a továbbiakban: Ramsden 1974.)

²⁵ „Ha mint szellemi orvostól tanácsot kérnének, hogy világosan fogalmazzam meg annak diagnózisát, amiben mi, spanyolok szenvedünk (mert bőven van szenvedés, és nehéz a gyógyítás), azt mondanám,

a túlzott akarásban pillantják meg a bajok okát. A két nézet közötti ellentét, ha azt időbeni kettősségében szemléljük látszólagos: a spanyol világbirodalom, az arany század korának túlzásba vitt akarása most az akaratgyengesség tüneteiben üt vissza.)

2. Ez az akaratgyengesség nem egyedi, hanem *kollektív* jellegű.²⁶
3. A pszichológiai önmegismerés komoly *nehézségekbe* ütközik.²⁷
4. A nemzeti mivolt, lelkiesség megismerése esetében le kell hatolni a mélybe és el kell jutni a *középponthoz*.²⁸
5. A nemzeti karakter alapja: a „*territoriális szellemiség*”.²⁹
6. A territoriális szellemiség alapján megmagyarázható a külső tények *sokfélesége* és Spanyolország *ideális fejlődése*.³⁰

Látható, hogy a gondolatlánc utolsó szeme egyszerre kívánja betölteni a hézagmentes történelmi magyarázat teoretikus és az akaratgyengesség betegségéből való kilábalás praktikus szerepét. Mielőtt azonban átadnánk magunkat a gyógyulás keltette felhőtlen örömeink, nézzük meg közelebbről, mit is jelent Ganivetnél közelebbről ez a „territoriális szellemiség”.

A szerző a területiségnek három típusát különbözteti meg, melyekhez egy-egy konstans karaktervonást rendel hozzá, és ezeket egy megfelelő ország történelmével illusztrálja. A három típus: a *szigeti*, a *félszigeti* és a *szárazföldi* típus, az ezeknek megfelelő lelki alapvonás az *agresszió*, a *függetlenség* és az *ellenállás*, melyeket Anglia, Spanyolország és Franciaország történelmével illusztrál. A részletekbe e ponton nem érdemes belemenni; Ganivet szabadjára engedett képzelgeténeik érzékeltetésére legyen szabad felhívni Napóleon példáját, akinek külpolitikája minden volt, csak nem az ellenállás. A szerző úgy oldja fel ezt az ellentmondást, hogy a *korzikai* születésű Napóleon hatalomra jutásával a *szigeti* szellemiséget juttatta uralomra, és megítélés szerint Franciaország egész 19. századi politikája e félresikerült szigetiesség jegyében fogant, amely III. Napóleon hódító törekvéseiben éppúgy megnyilvánult, mint a Harmadik Köztársaság indokolatlan gyarmatosító politikájában, amely erendően idegen a franciák nemzeti karakterétől.

Mármost természetesen világos, hogy ez az egész képtelen koncepció eleve annak jegyében született, hogy valamiféle elméleti keretet és támaszt nyújtson Ganivet számára a spanyol történelem és kultúra személyes értékelésére. Mint láttuk, Spanyolország a félszigeti territorialitás reprezentánsa, melynek fő pszichikai megfelelője a függetlenség védelme. S most térhetünk rá a spanyol történelem megítélésének döntő elemére, amely a következőképpen hangzik: „Spanyolország félsziget, jobban mondva 'a félsziget', mert nincs félsziget, amely közelebb állna a szigeti mivolthoz, mint a miénk. A Pireneusok egy földszoros és falat képez; nem akadályozza meg az inváziókat, ám elszigetel bennünket és lehetővé teszi, hogy meg-

hogy a betegséget a 'nem akarás' – vagy tudományosabb kifejezéssel élve a görög 'aboulia' – terminusával jelöljük.” Idearium 138.

²⁶ „Spanyolországban például sok az akaratbeteg, következésképpen a 'kollektív aboulia' állapota áll fenn.” Idearium 139.

²⁷ „A pszichológiai stúdium legnehezebb, még megoldásra váró problémája, melynél még a legélesebb elméjű kutatók és megfigyelők is kudarcot vallottak, abban áll, hogy logikai szigorral kapcsoljuk össze a belső tapasztalatot a külső jelenségekkel.” Idearium 54.

²⁸ „Amikor egy ország pszichológiai szerkezetét tanulmányozzuk, nem elég a külső mechanizmus megjelenítése, s nem is böcső dolog, ha azt egy lélegzetelállító ideológia révén magyarázzuk; mélyebbre kell hatolni, s magában a valóságban kell megkeresni azt a további már nem redukálható középpontot, melyhez mindaz a burok tapad, ami a külső időben az adott ország fizionómiáját formálja.” Idearium 55.

²⁹ „S valahányszor a mélybe hatolunk, hogy feltáruljon előttünk az, ami számunkra mindörökké adott, a föld, ez a középpont a 'territoriális szellemiségben' található.” Idearium 55-56.

³⁰ „Spanyolország ideális fejlődése csakis akkor magyarázható meg, ha történelmének valamennyi külső tényét szembeállítjuk azzal az állandó, változatlan szellemiséggel, amit a terület teremt, ültet el és tart fenn bennünk.” Idearium 56.

Őrizzük független jellegünket. Valójában azt hittük, hogy szigetiek vagyunk, s e tévedés talán megmagyarázza történelmünk számos anomáliáját.³¹

Vagyis miről van szó? Nem kevesebbről, mint arról, hogy a spanyol történelem – legalábbis annak tekintélyes része – *tévúton járt*, amennyiben letért a függetlenség, az önállóság megvédésének útjáról, és egy olyan kényszerpályára keveredett, amely mélységesen idegen a territoriális szellemiségből eredő spanyol nemzeti jellegtől. Vagyis egy roppant szkizmának lehetünk tanúi: létezik egyfelől az a bizonyos „ideális fejlődés”, mint az a rőppálya, melyet Spanyolorzágnak – nemzeti jellegéből következően – *be kellett volna* futnia, másfelől viszont létezik egy adott, empirikus nemzeti történelem, melyet a szerző nem érez sajátjának, hanem valami idegen beszüremkedésként szemlél. Végsőkéig redukálva a dolgokat azt mondhatjuk, hogy *az, ami van, voltaképpen nincs, s az, aminek lennie kellene, úgyszintén nincs*. E tébolyult állapottal nem lehet huzamosan élni, s – számos egyéb más ok mellett – valószínűleg ez is szerepet játszott abban, hogy Ganivet 33 éves korában, 1898 novemberében öngyilkosságát követett el.

Ám térjünk vissza a fő gondolatmenethez! Most már kezünkben van a *múlt*, a spanyol történelem ganiveti újraértékelésének nyitja, valamint *jövőszemléletének* mint lehetséges korrekciónak a kulcsa. Nézzük meg először az előbbit.

Az Ideárium kezdő mondataiban Ganivet annak a véleményének ad hangot, hogy Spanyolország „ideális alkatának” legmélyebb, eredendő morális és vallási elemét Seneca sztoicizmusában fedezte fel.³² Az elméleti keret ismeretében immáron nem okoz gondot annak a hangsúlyozásnak az értelmezése, melyet Seneca sztoicizmusának összegzőcse során érvényesít: „Ne hagyj magad legyőzni semmi olyan dolog által, ami idegen a szellemedtől; az élet véletlenszerűségei közepette gondolj arra, hogy lényed mélyén valami erős és elpusztíthatatlan őserő (*fuerza madre*) honol, mint valami gyémánttengely; e körül forognak az ösztövértények, melyek mindennapi életünk szövetét képezik.”³³ A spanyol jellemet tehát kezdettől fogva egy eredendő befelé fordulás, önmaga felé irányuló összpontosulás jellemzi, melyet nem Seneca talált ki, hanem már korábban is ott létezett, s neki mintegy csak formába kellett öntenie azt.³⁴ Erre a sztoikus alapzatra aztán úgyszólván természetes módon épül rá a kereszténység, ez magyarázza annak gyors elterjedését a hispán területeken.

A következő lépcsőfokot a vizigót uralom jelenti, melynek jelentősége a spanyol nemzeti karakter megformálódásában Ganivet szerint meglehetősen csekély. Ez annál is inkább figyelemre méltó momentum, mivel főleg a századforduló idején – nem utolsósorban a német egység létrejötte és Németország impozáns fejlődése miatt – a spanyol etnogenezis kialakulásában számos kurató jelentős szerepet adott a germán-vizigót elemnek. Ganivet szerint a vizigótok képtelenek voltak a náluk civilizáltabb lakosság irányítására, ezért a tényleges kormányzást átengedték az egyháznak, s így a középkor korai századaiban valóságos teokratikus uralom alakult ki, végső fokon innen eredeztethető az egyház roppant nagy szerepe a spanyol történelemben. Ezek szerint, folytatja Ganivet, a 8. század elején betörő arabok voltaképpen nem nevezhetők a vizigót királyság megdöntőinek, egyszerűen azért, mert nem volt mit megdönteniük.³⁵

Roppant érdekes viszont az, ahogy Ganivet elhelyezi az arab elemet a nemzeti történelmi tablón. A domináns kereszténység-központú spanyol történetírással ellentétben, mely a mór uralmat és annak befolyását általában kirekesztő módon taglalta, Ganivet az arab inváziót „vallásos szellemiségünk legeredetibb és leggyümölcsözőbb termékének” tekinti.³⁶ Az arab

³¹ Idearium 60. (Kiemelésem tőlem – Cs. D.)

³² Idearium 37-38.

³³ Idearium 38.

³⁴ Ramsden megjegyzi, hogy Ganivetet szemmel láthatólag nem zavarta az a tény, hogy Senecát már csecsemő korában Rómába vitték, s egész életén át ott is maradt. (Ramsden 1967., 70.)

³⁵ Idearium 43.

³⁶ Idearium 44.

összetevő felértékelésében közvetlenül az a dialektikus felismerés fejeződik ki, hogy egy ösz-szeütközést – márpedig a Reconquista nem volt egyéb, mint nyolc évszázadig tartó ösz-szeütközés – két egymással ellentétes irányú erő idéz elő, így az arab elem re-aktíve tükröződött a spanyol szellemiségben is. Ganivet itt egy olyan gondolatot vet fel, mely a 20. század több jelentős spanyol történetírójánál (Sánchez Albornoz, A. Castro) központi problémává terebélyesedik. E spanyol-arab szimbiózisból származtak a spanyol vallásos szellemiség legmar-kánsabb vonásai: „a miszticizmus, vagyis a költői felmagasztosulás és a fanatizmus, vagyis a cselekvés felmagasztosulása. A miszticizmus mintegy az afrikai érzékiség szanktifikálása volt, a fanatizmus pedig önmagunk ellen fordulás, midőn befejeződött a Reconquista.”³⁷ Az arab összetevő figyelemre méltó felértékelésében minden bizonnyal szerepet játszott Ganivet granadai származása is, ahol a sok évszázados arab uralom hatásai mindmáig érződnek.

Ha a kisebb jelentőségű összetevőktől eltekintünk, megállapíthatjuk, hogy a spanyol történelem terepét eddig elsősorban az Ibériai-félsziget képezte; bekövetkezett azonban 1492, kialakult a területiális spanyol egység, lehetőség nyílt a politikai expanzióra. Ganivet sorra veszi a négy égtájat:

Kelet: a mediterráneum felé való orientáció a korábbi itáliai katalán-aragón érdekeltsé-gekre épül, így ennek fenntartása kívánatos összhangban áll a történeti előzményekkel.

Dél: a korábbi kasztíliai politika természetes folyománya az lett volna, ha a mórok elleni háborút folytatják az afrikai területeken, s eredetileg Kasztíliai Izabella is ezt a vonalat része-sítette előnyben. Közbejött azonban Kolumbusz, Amerika felfedezése, s ezzel egy harmadik égtáj is feltűnik a színen: a

Nyugat. Ganivet a spanyol gyarmatbirodalom kiépülését mindvégig evangelizációs-misz-sziós tevékenységnek, másrészt pedig hősi vállalkozásnak tekinti, amely szerinte magasan fölötte áll a későbbi európai – elsősorban angol – kolonizációnak, amely a gazdaságra, a ke-reskedelemre, a haszonra épülő materialista gyarmatosítás volt. (A mindenütt aranyat kereső s aranya szomjúhozó conquistádorok azonban más képet idéznek fel bennünk, s a világ-birodalom kiépítésének igénylését is nehéz összecyézgetni a függetlenség megóvására beren-dezkedő területiális szellemiséggel.)

A Habsburgok trónra kerülésével aztán – Németalföld révén – megnyílt Spanyolország előtt a negyedik világtáj is:

Észak. Ezzel a ganiveti üzenet voltaképpen magvához jutottunk el. A szerző megítélése szerint ekkor következett be az a döntő fordulat, ami eltérítette az országot történelmének normális medréből, és egy olyan kényszerpályára juttatta, mely gyászos következményekhez, Spanyolország hanyatlásához, tönkremeneteléhez vezetett, s melynek hatásai egészen a szerző koráig nyúlnak. Ganivet igen keményen fogalmaz: „Cselekvésünk a kontinens központjában felmérhetetlen politikai abszurdum, értelmetlenség; (...) midőn Spanyolország, e félszigeti nemzet, amellett kötelezte el magát, hogy úgy cselekedjék, mint a szárazföldi nemzetek, biz-tos pusztulásra ítélte magát.”³⁸

E politika kialakításában a döntő szerepet I. Károly játszotta, aki Spanyolországot *kívül-ről* szemlélte, s egy, a nemzet érdekeitől *idegen* politikát kényszerített arra, melyet az ország-ban voltaképpen senki sem értett meg. Megjelenik a Napóleonnal való analógia: ahogy Napóleon Franciaországot szigeti nemzetté tette, úgy alakította I. Károly Spanyolországot szárazföldi nemzetté.³⁹ Meggyökeresedett az a területiális szemléletmód, mely a nagyságot kizárólag a területi kiterjedéssel, az extenzióval azonosította. A következmény az ország energiáinak elpocsékolása lett: „Alighogy kialakult a nemzet, szellemisége máris kilép abból a mederből, ami számára ki volt jelölve, szétterjed az egész világon, külsődleges és hiábavaló

³⁷ Idearium 45.

³⁸ Idearium 93-94.

³⁹ Idearium 95.

dicsőséget keresve, mialatt az országot tartalék-laktanyává, rokkantkórházzá és koldusmenhelyé változtatta.⁴⁰

II. Fülöp már szintiszta spanyol, aki mindent spanyol szemmel lát. Megítélésében jellegzetes kettősség mutatkozik, ami voltaképpen Ganimet belső vívódásainak, gondolatai ellentmondásosságának lenyomata. II. Fülöp politikája egyrészt alapvetően elhibázott, mivel az ország érdekeivel ellentétes irányba vezetett; másrészt viszont csodálatos gondolat, amennyiben tetteit szintiszta érzelmek vezérelték. Vagyis „II. Fülöp politikája nem azért vitt bennünket romlásba, mert kitartott a katolikus eszmék mellett, hanem azért, mert ezen eszmékre támaszkodva egy politikai abszurdumot védelmezett, egy olyan művet, ami ellentétes volt a spanyol érdekekkel.”⁴¹ II. Fülöp utódai és a Bourbon-dinasztia voltaképpen ugyancsak az extenzív, területiális szemléletet képviselte, vagyis mindannyian hozzájárultak Spanyolország belső önkifosztásához. És ezzel ismét a spanyol dekadencia kézzelfogható valóságába ütközünk.

Mi hát a kiút, a gyógyulás útja? Az előzőekből már sejthető: a Spanyolországra kívülről ráerőltetett, *idegen*, szárazföldi szellemiségtől vissza kell térni a spanyol nemzeti karakternek megfelelő félszigeti szellemhez. Vagyis Ganimet radikális befelé fordulást követel. A második fejezet híres zárómondatai a következőképpen hangzanak: „Spanyolország egész életének helyreállítása csakis arra a kiindulóponton támaszkodhat, hogy minden energiánkat területünkön belül kell koncentrálni. Reteszekkel, kulcsokkal és lakatokkal kell bezárni minden kaput, melyen keresztül a spanyol szellem kiszökött Spanyolországból, hogy szétáradjon a szélrózsa minden irányába, ahonnan manapság az üdvözülés megjöttét várják; s e kapuk mind egyike fölé ne azt a dantci feliratot függesszük, mely úgy szól, hogy *lasciate ogni speranza*, hanem – Szent Ágostont utánozva – ezt, egy vigasztalóbb, emberibb, mélyen emberi feliratot: *Noli foras ire, in interiore Hispaniae habitat veritas*.”⁴²

Az elmondottakhoz röviden az alábbiakat kívánjuk még hozzáfűzni:

1. A befelé fordulás ganimeti programja nem jelent teljes bezárkózást; a külföldi példák utánzását és hazai átvételét elfogadhatatlannak tartja, ám megengedi azoknak a külföldi mintáknak az átvételét, melyek összhangban vannak a spanyol hagyománnyal, karakterrel. (Tehát a „kulcslyukon” még beférnek a külföldi hatások, gondolatok.)

2. Hihetetlenül kártékony és teljességgel terméketlen az az elképzelése, amely ezt az önmagába összpontosuló „nemzeti összetartást” kizárólag egy szellemi-spirituális megújodáshoz kapcsolja, és mélyen lenéz mindennemű gazdasági-technikai modernizációt. Ganimet váltig hangoztatja az új, irányadó eszmék kikovácsolásának szükségességét, ám arról, hogy konkrétan milyen eszméről van szó, sehol sem beszél.⁴³

3. Ugyanakkor a szellemi megújodás alapján a félszigeti területiális jelleggel összeegyeztethetőnek tartja a szellemi expanziót Latin- (jobban mondva Spanyol-) Amerika felé; ily módon egyik korai megfogalmazója lesz annak a spanyol szellemi szupremácián alapuló *hispanitás*-gondolatnak, ami majd fontos szerepet játszik a spanyol szélsőjobb szellemi leltárában.

A *Spanyol idearium* itt ismertett vezéreszméi végeredményben egy rendkívül *tradicionalista*, *konzervatív* és *populista* gondolatrendszerrel jelenítenek meg előttünk, mely ugyanakkor, furcsa módon, korszínvonalon álló, természettudományos megalapozást vindikál magának. A Közép-Kelet-Európában jól ismert, küldetésstudattól áthatott, váteszi értelmiségi hangnyomatékát épp az adja, hogy a szerző nemcsak hiszi, hanem – „tudományosan” – tudni is véli az igazságot. Ha nemzeti elfogultágtól függetlenül kívánjuk megvonni e munka summázatát, akkor a leginkább elfogadhatónak H. Ramsden kemény ítélete tűnik, aki hívóss

⁴⁰ Idearium 89.

⁴¹ Idearium 119.

⁴² Idearium 131.

⁴³ Ennek hiányát joggal kéri számon Donald L. Shaw idézett művében. Shaw 69.

és elegáns analízise végén arra a következtetésre jut, hogy az Ideárium „módszertanilag meg-alapozatlan, tényszerűen pontatlan, logikailag pedig tarthatatlan.”⁴⁴ Ám ha lemondunk a ster-il, laboratóriumi körülmények között végzett elemzés kívánalmáról és tudomásul vesszük, hogy a világban nem csak az hat, ami igaz, akkor Ganivet munkája – kétségtelenül meglévő, súlyos fogyatékoságai ellenére – a századelő Spanyolországában mozgósító erővel hatott, ráirányította a figyelmet a nemzeti sorsproblémákra, a tovább már nem halogatható változá-sok szükségességére.

Végül még egy olyan összetevőre hívnánk fel a figyelmet, amely *historiográfiai* szempont-ból lényeges. Azzal, hogy Ganivet és Unamuno az említett művekkel az ún. nemzeti karakter vizsgálatára irányította a figyelmet, mely valamilyen tartós, időtlen lényeg és a népcélt melyén húzódik meg, egy olyan káros tradíciónak vetette meg az alapját, amely évtizedeken keresztül komolyan hátráltatta a spanyol történetírás fejlődését. A századforduló után ugyan-is se szeri se száma azoknak az értekezéseknek,⁴⁵ melyek ennek jegyeit próbálták taxatív fel-sorolni, és a kutatók öltre mentek, hogy a józan mértékletesség vagy pedig a dicsőségvágy ját-szik-e nagyobb szerepet a spanyol jellemben. És ebben a jellemkeresésben neves történészek is részt vettek, így például Américo Castro, aki a spanyol nemzeti jelleg kialakulását három nép, a keresztények, mórók és zsidók közös tettének tartja; vele szemben Claudio Sánchez-Albornoz monumentális kétkötetes művében (*España, un enigma histórico*, 1956) Castróval ellentétben azt hangoztatja, hogy a *homo hispanus*, mint a táj és a klíma szülötte, már a római hódítás előtt kézzelfogható valóság. Ami pedig még szomorúbb, az az, hogy ezek a viták még az 1940-50-es években is változatlan hevességgel folytak, akkor, amikor a szomszédos Franciaországban már rég kialakult az *Annales*-iskola, s amikor a történetírásban egyre na-gyobb szerepet kapott a gazdaság- és mentalitástörténet. Csak az 1960-70-es évek jelentettek áttörést ezen a területen: Julio Caro Baroja 1970-ben megjelent munkájában a nemzeti ka-raktert már tudományosan megragadhatatlan, „fenyegető és veszélyes mítosznak” nevezi;⁴⁶ A spanyol történészek közül pedig Jaime Vives munkássága jelent majd végérvényes túllépést a nemzetkarakterológia mítoszáján.⁴⁷

Az általunk kijelölt fogalmi háromszög harmadik csúcsát Ramiro de Macztu 1934-ben megjelent munkája, *A hispanitás védelme* (Defensa de la hispanidad) jelenti. Magát a „hispan-itás” terminusát – legalábbis a most tárgyalandó kontextusban – egy Zacarías de Vizcarra nevű pap használta elsőként. Miért tett oly nagy jelentőségre szert ez a terminus a 30-as években? E. González Calleja és F. Limon Nevado, e terület kutatói az alábbiakban látják a feleletet: „Ami valóban figyelemre méltó, az e fogalom nagy asszimilációs képessége. A Hispanitás olyan eszmeként viselkedik, mely olyan, egymással nem összillő fogalmakat tapasztal össze és tart egybe, mint Haza, Nemzet, Állam, Faj, Birodalom vagy Vallás, egészen addig, hogy egyik célja és értékreferenciája lesz a formálódóban levő francóista berendezke-dés ideológiai-kulturális rendszerének, midőn átítatódik az ún. 'nacional-katolicizmus' többi összetevőjével. Ezek az alábbiak: felkorbácsolt patriotizmus, ami a sajátos értelemben vett 'faj' fogalmához kapcsolódik; a társadalmi és politikai valóság hierarchikus-autoritatív fel-fogása; a társadalom harmonikus látomása, amely össze van kapcsolva egy archaizáló felhan-gokat mutató korporativizmussal; a spanyol nemzeti egység és a katolikus hit védelmének rögeszméje egy manicheus történelemértelmezés keretein belül, melyben az e meggyőződés-

⁴⁴ Ramsden 1974. 101.

⁴⁵ Takaros listát állít össze ezekről Ramsden 1974. 127. ill. 133.

⁴⁶ Baroja, Julio Caro: El mito del „carácter nacional”. Meditaciones a contrapelo. Madrid, 1970. 112.

⁴⁷ Vö. ezzel kapcsolatban Herr, Richard: La inestabilidad política de la España moderna. Revista de Occidente, 1972. 107. sz. 295.

sek jegyében fogant életfelfogás egésze szemben áll azzal, amit, feltételezhetően, a liberalizmus, a szabadkőművesség, a szocializmus vagy a kommunizmus képvisel.⁴⁸

Macztu munkája fontos – talán az egyik legfontosabb – lépcsőfok a hispanitás eszméjének kikovácsolásában. Mivel a spanyol történelem újraértelmezése is e fogalom függvénye, érdemes először ennek jelentését körülírni. A szerző többször is hangsúlyozza, hogy a hispanitás nem faji és nem is földrajzi (vagyis természeti) jellegű dolog;⁴⁹ sokkal inkább a történelem terméke, ám tartalmában túlmutat azon és egyfajta misztikus spiritualitásra utal. A történeti alapokat illetően Macztu Portugáliát is a hispanitás ernyője alá vonja, hiszen 1580-1640 között Portugália – és annak gyarmatai – spanyol fennhatóság alatt álltak. Ennek értelmében jelenti ki az alábbiakat: „Mindazon népek hispánok, melyek civilizációjukat – vagy létüket – a Félisziget hispán népeinek köszönhetik. A hispanitás olyan fogalom, amely mindannyiukat magába foglalja.”⁵⁰ Ami pedig a történelmi kereteken túlmenően a hispanitás tartalmát illeti, Macztu két jegyet ad meg: ez a katolikus vallás és a spanyol katolikus monarchia.⁵¹ Tehát egyértelműen kiemelkedik két karakterisztikum: a *katolikus* és a *nemzeti* jelleg. Ami pedig ezek egymás közötti viszonyát illeti, itt is feltétlen primátust képvisel a vallási oldal. Tehát nem tűz ki kijelenteni, hogy Macztu felfogásában a hispanitás egyértelműen *teokratikus* jellegűt ölt, amely – legalábbis fénykorában – a legszorosabban összefonódott a spanyol államhatalommal.

A szerző a hispanitás születésnapját 1492. október 12-ében állapítja meg; ekkor, Amerika felfedezésének napján vette kezdetét egy nagy vállalkozás, melynél kiválóbb eszményt a világ azóta sem hozott létre.⁵² E vállalkozás tartalmát Macztu lényegileg egyetlen momentumra sűríti, ez pedig a világ evangelizációja, az egyetemes térítés, mely minden egyes ember üdvözülésének hitén alapul.

Magától értetődik, hogy Macztu a spanyol történelmet annak megfelelően értelmezi és értékeli át, hogy az mikor és mennyiben segítette elő, illetve gátolta a hispanitás magasztos eszméjének megvalósítását. Mindenekelőtt azt emelnénk ki, hogy Macztu több vonatkozásban egészen máshova helyezi a hangsúlyokat, mint Ganivet. Így például nyoma sincs nála az arab civilizáció felértékelésének; az arabokat Macztu barbár népségnek nevezi,⁵³ kiknek semmilyen szerepe nem volt a spanyolság megformálódásában. Nagyobb jelentőséget tulajdonít viszont a Ganivet által lekezelt vizigót királyságnak, legalábbis annak az aktusnak, melynek során Rekaréd király 586-ban felvette maga és népe számára a kereszténységet. Ezt az aktust Macztu nemzetteremtő értéknek tartja, ezen esemény körül kristályosodott ki véleménye szerint a későbbi spanyol történelem és végső soron ebbe az aktusba ágyazódik bele a majdani hispanitás is.

Talán sehol sem nagyobb az ellentét Ganivet és Macztu között, mint a 16-17. század megítélésében. Szemben Ganivettel, aki, mint láttuk, I. Károly és II. Fülöp fellépését már a félresiklás és a történelmi hanyatlás kezdetének tartotta, Macztu épp ezt az időszakot tekintti a csúcskorszaknak Spanyolország és a hispanitás történelmében: „a hispanitás morális alapelvei a 16. században minden másnál magasabb rendűek, amit más országokban a későbbi századok folyamán csináltak.”⁵⁴ Épp ezért „az örökkévalóság és hatalom eme kiapadhatatlan vágyában kell fellelnünk ama őserőnek (*fuereza madre*) egyik kategóriáját, melyről Ganivet szól, csak nem úgy, mint afféle kincset, amit fősvényen pénzeszládikánkban őrzünk,

⁴⁸ Calleja, Eduardo González – Nevado, Fredes Limon: *La Hispanidad como instrumento de combate. Raza e imperio en la prensa franquista durante la guerra civil española*. Madrid, 1988. 8.

⁴⁹ Macztu, Ramiro de: *Defensa de la Hispanidad*. Madrid, 1952. 28., 45. (a továbbiakban: *Defensa*)

⁵⁰ *Defensa* 27-28. Egyébként az a gondolat, mely Portugáliát a spanyolsággal való belső egységében szemléli, már Ganivetnél is felbukkan.

⁵¹ *Defensa* 30., ill. 237.

⁵² *Defensa* 236.

⁵³ *Defensa* 156.

⁵⁴ *Defensa* 43.

hanem úgy, mint egy mágnest, ami kifelé vonz bennünket.⁵⁵ Az „átértékelés átértékelése” kapcsán azt mondhatjuk, hogy ez az a pont, ahol a még inkább múlt századi hangvétellű *populista exkluzivizmus* átnő egy – minden archaizációja ellenére – „modernebb” hangszerelelésű *katolikus totalitarizmusba*.

Maeztu a virágkort a világtörténelem utolérhetetlen zenitjének tartja: „Nincs az egyetemes történelemben ahhoz a műhöz fogható, amit Spanyolország hajtott végre, mert az őszes fajt, amely befolyásunk alá került, betagoltuk a keresztény civilizációba.”⁵⁶ De még ezen a dicsőséges korszakon belül is kicemelkedik egy nap, 1546. október 26-a, ami Maeztu szerint, szellemi szempontból a spanyol történelem legmagasztosabb napja: ekkor tartotta ugyanis a tridenti zsinaton Diego Laínez a megigazulásról szóló előadását, amit a zsinat végül is elfogadott. Ebben „az emberi nem morális egységének”⁵⁷ tétele nyert kifejezést, ami az egyetemes térítés legfőbb spirituális támasza lett. Spanyolország ezekben a századokban az új Rómának, a keresztény Izraelnek érezte magát.

Az eddigiekből következően Maeztu a hanyatlás kezdetét is későbbre datálja, mint Ganivet. A romlás a Bourbon-dinasztia hatalomra kerülésével indult meg a 18. században. A szimfónia 1700-ban szakadt félbe – jellegzetes az érvelés: „Spanyolország egy tiszta palatábla volt, amire egy idegen király és udvar azt írhatott, amit csak akart.”⁵⁸ (A Habsburgok nem voltak „idegenek”?) Az új dinasztíával gyökeret vertek az idegen tanok, a felvilágosodás, a naturalizmus, a szabadkőművesség. Maeztu gondolatmenete szerint a hanyatlásnak nem *maga* Spanyolország a legfőbb oka, hanem egy nagy nemzetközi összeküvés, melyben az európai hatalmak egyként Spanyolország megrontásán, tönkretételén ármánykodtak. A miniszteri – és az Indiákon az alkirályi és kormányzói – székkebe fokozatosan felvilágosult és szabadkőműves elemek kerültek, akik legfőbb céljuknak tekintették a vallás, az egyház tönkretételét. Ennek értelmében kell értékelni például a jecsuiták kiűzetését. Ez számos hithű kreol családban döbbenetet váltott ki, és a spanyol gyarmatbirodalom felbomlását Maeztu végül is nem a felvilágosodás eszméi elterjedésének tulajdonítja Latin-Amerikában, hanem annak, hogy a kreol lakosságban odalett a reverencia, a tisztelet egy felvilágosulttá, *modernné* váló gyarmati adminisztráció és anyaország iránt. Spanyolországban pedig kóros *külföldimádat* lett úrrá, ami a spanyol nemzeti értékek lebecsüléséhez és tartós kisebbségi érzés kialakulásához vezetett; „a legsúlyosabbnak a külföldiesedés bizonyult, annak akarása, hogy azzá legyünk, amik nem vagyunk; mert annak akarása, hogy mások legyünk, voltaképpen annak akarásával egyenlő, hogy ne legyünk; a gazdasági vágyak közepette ez magyarázza a benső morális elhagyatottságot, ami a buja tangó és az állati nemtörődömség nihilizmusában fejeződik ki: ez jelenti ugyanis manapság a népszerű spanyol zenét.”⁵⁹ (Ember legyen a talpán, aki ebben a mondatban értelmet tud felmutatni ...)

Maeztu mindenesetre a spanyol mizéria gyökerét abban látja, hogy az ország megtagadta saját múltját, tradícióját, „elveszítette e nemzeti eszmét”.⁶⁰ A könyv híressé-hírhedtté vált kezdőmondata szerint „Spanyolország olyan tölgy, melyet félig megfojtott a borostyán.”⁶¹ Maeztu mindenesetre abban is eltér Ganivettől, hogy a kollektív nemzeti köldöknézés helyett megkísérli felvázolni a válságból kivezető utat, és próbálja elhelyezni Spanyolországot, illetve a hispanitást a kor európai, illetve világkontextusában. Konceptiójában egy jellegzetes – s a magyar eszmetörténetből is ismert – *harmadik utas* elképzelés nyer teret, mely egyrészt, természetesen, a legélesebben szemben áll a bolsevizmus fenyegető világvészdelmével, másrészt ugyanilyen ellenséges módon viszonyul a Jenki imperializmus hódító törekvéseihez is;

⁵⁵ Defensa 52.

⁵⁶ Defensa 91.

⁵⁷ Defensa 96.

⁵⁸ Defensa 21.

⁵⁹ Defensa 22.

⁶⁰ Defensa 230., 233.

⁶¹ Defensa 17.

ez utóbbiban a gazdaságközpontú, pragmatikus racionalitás materiális eszményének elutasítása éppúgy benne van, mint az Észak protestáns predestinacionizmusáé, melyben voltaképpen az angolszász népeknek a mediterrán népekkel szemben érzett felsőbbrendűségi tudata fejeződik ki.⁶² Gyakran szerepel nála az a kitétel, hogy a hispán népek az oroszok és az amerikaiak közé vetve vegetálnak.⁶³ Ebben a bipoláris világréndben a hispán népeknek mindkét alternatívát el kell vetniök, és saját múltjukhoz, történelmükhöz, tradíciójukhoz fordulva vissza kell térniök arra az útra, melyről valamikor 1750 táján tértek le. *A modernitás érájának zárójelezése* Macztu szerint annál is inkább könnyű, mert mindkét előbb említett alternatíva kudarcot vallott. Nemcsak a bolsevizmus oroszországi gyakorlata jelent csődöt, hanem – hozzávetőlegesen 1900 óta – a nyugati liberalizmus, a „pogány humanizmus és naturalizmus” hasonlóképpen tartós válságba került. „New York felhőkarcolóit a rozsdá cszi meg és romba dőlnek, mielőtt olyan bérlőket találnak, akik ki tudnák fizetni a tulajdonosoknak az előre kikalkulált bérleti díjat.”⁶⁴ Épp ezért Spanyolországnak végképp fel kell hagynia a külföldimádatall és az idegenkultusszal, mert ezek az eszmények kudarcot vallottak.

A „hispán felvirágzás” mikéntjét illetően további jelentős eltérések tapasztalhatók Gani-vet és Macztu elképzelése között. Egyrészt, mint láttuk, Macztunál is jelentős szerepet kap az autentikus hispán múlthoz való visszatérés gondolata. Ennek tengelyében pedig két összetevő állt: a közös eszmény és a közös autoritás. Vagyis a hispanitás új életre keltése egyrészt a *tradicionális, konzervatív* értékekhez való visszatérést jelentené – ebben a vonatkozásban a két koncepció közel áll egymáshoz. Másrészt viszont Macztunál megjelenik az a perspektíva is, amely ezt a konzervatív, katolikus autoritáskeresőt rákapcsolja a *modern totalitarizmusokra*: „A legrosszabb nem az, hogy mi magunk gyarlók vagyunk, hanem az, hogy – Itália és Németország új berendezkedésének lehetőségét kivéve, melyek a fejlődés útját mutatják – a világon nincs semmi, ami irigylésre méltó lenne...”⁶⁵ A spanyol nagyság, a hispán birodalmi szellem újjáélesztésének legközelebbi analogonját az jelenti, ahogy a régi Róma kövei Mussolini új Itáliájának megteremtését inspirálták: „Mussolini Rómája a világ egyik csomópontjává válik. Vajon nekünk nem kell valami ehhez hasonlót csinálnunk a hispanitás régi köveivel?”⁶⁶ Vagyis az Imperium Romanum restitúciójának Mussolini-féle elképzelésének a *katolikus és spanyol* spirituális hegemónia visszaállítása felelne meg hispán vonatkozásban. E ponton hangsúlyozni kell, hogy itt döntően a szellemi autoritás újbóli megteremtéséről lenne szó csupán; arra még a hispanitás koncepciójának legradikálisabb képviselői sem gondoltak – s Macztu sem –, hogy erőszakos úton, katonai eszközökkel teremtsék újjá a spanyol világbirodalmat.⁶⁷ Arról azonban igenis szó esik, hogy a hispanitás újbóli életre keltésének egyúttal az „új rend” totalitárius elemeinek felhasználását is magában kell foglalnia. Ilyen vonatkozásban a következő kijelentés kulcsmondatnak tekinthető: „Én csak azt mondom, hogy a kreol népek élethalálharcban állnak egyrészt a bolsevizmussal, másrészt pedig a külföldi gazdasági imperializmussal, s ha e harcból győztesen akarnak kikerülni, akkor vissza kell térniök a hispanitás közös alapelveihez, hogy olyan autoritások uralma alatt éljenek, melyek tudatában vannak annak, hogy hatalmukat Istentől kapták, mely nélkül zsarnoki hatalom lennének, s hogy e hatalmaknak közre kell működniök abban, hogy a társadalmat *korporatív* módon szervezzék meg, olyképpen, hogy a törvények és a gazdaság ugyanannak a szellemi alapelveknek legyen alárendelve, mint önnön autoritásuk, a célból, hogy az állam valamennyi szerve és *korporációja* újból nekikezdjen a tradicionális Spanyolország *katolikus* művének,

⁶² Defensa 83.

⁶³ Defensa 43., 235.

⁶⁴ Defensa 217.

⁶⁵ Defensa 217. (Kiemelés tőlem – Cs. D.)

⁶⁶ Defensa 227.

⁶⁷ Ha a hispanitás fogalomkörében megjelenik a katonai hódítás gondolata, akkor ez mindenekelőtt Gibraltár visszaszerzésére és némi észak-afrikai hódításra vonatkozik.

megtisztítsa azt fogyatékoságaitól s azt az idők végezetéig folytassa.⁶⁸ E kijelentés azért paradigmátikus, mert egy mondatban, szorosan egymásra utalva jelenik meg a „korporativitás” és a „katolicitás”, szemléletesen mutatva azt, hogy Macztu, a 98-as nemzedék egyik tagja élete vége felé a hispanitás eszméjének kidolgozásával a *katolikus totalitarizmus* egyszerre tradicionális és modern elméletének egyik legfőbb képviselője lett. A spanyol történelem újraértékelése ily módon a legszorosabban kapcsolódik az adott kor politikai jelenéhez; a falange megalapítója, José Antonio Primo de Rivera egyik parlamenti beszédében 1934 végén már szinte szó szerint a macztui gondolatokat visszhangozza: „Spanyolország nem azzal igazolja önmagát, hogy van saját nyelve, faja, s azzal sem, hogy szokások tárháza; Spanyolország azzal igazolja önmagát, hogy birodalmi elhivatottsága révén nyelveket, fajokat, népeket és szokásokat egy egyetemes sorsban egyesítsen.”⁶⁹ Ám a későbbi fejlemények nyomán követése már nem e tanulmány feladata.

Összefoglaló gyanánt megállapítható, hogy a 98-as nemzedék viszonya a spanyol történelemhez több mint kétértelmű: egyértelmű. A spanyol dekadencia, hanyatlás kézzelfogható tapasztalatából indulnak ki, ebből a szempontból – a Restauráció időszakának „hivatalos” felfogásával ellentétben – elfogulatlanul viszonyulnak a spanyol valósághoz. Őszintének tekinthető a jobbító szándék is, az a törekvésük, hogy valamilyen magyarázatot adjanak a hanyatlás okaira, s ezzel segítsék a nemzeti újjászületést. Ám az a kép, amit a spanyol történelem áttekintése során élénk állítanak, kezdettől fogva súlyos fogyatékoságoktól szenved. Talán helyénvaló, ha e helyütt elkerüljük a jobb- vagy baloldali címkézést és inkább azt hangsúlyozzuk, hogy gondolkodásukból, szemléletmódjukból vagy teljes egészében hiányzik – vagy ha létezik, csak egyoldalú és torz formában van jelen – az, amit „Európa-paradigmának” nevezhetünk.⁷⁰ Az európai minták átvételét illetően riasztólag hathatott, egyrészt az, hogy az ország „európaizálásának” gondolata a századforduló körüli Spanyolországban igen alacsony elméleti szinten mozgott, jobbra csak a technikai eszközök, apparátusok átvételére és alkalmazására irányult, anélkül, hogy az európai mivolttal mélyebben számot vetett volna. Másrészt kétségtelen tény, hogy épp a századfordulót követő évtizedekben maga Európa, az európai szellemiség is mély válságba került, és sokak számára megszűnt követendő példa lenni. Így a 98-as nemzedék több tagjának a spanyol történelemről alkotott képe – mely regenerációs programjuk függvénye – eleve olyan beállítottságú, amely a konzervativizmus, tradicionalizmus, romanticizmus, populizmus jegyeit viseli magán. A spanyol mizéria múltbeli okainak taglalása során meglepő a gazdasági, technikai, közgazdasági – és politikai – kérdések iránti érzéketlenség, sőt a kifejezetten lekezelő hangnem; a hangsúlyt szinte kivétel nélkül a spirituális összetevőkre helyezik, melyek tényleges pragmatikus értéke a nullával egyenlő. Az imént említett konzervatív jegyek aztán a későbbiek során egyre inkább totalitárius elemekkel telítődtek. Az a teljesítmény, amit a szellemi újjászületést, modernizációt illetően José Ortega y Gasset munkássága mutat, valójában csak akkor értékelhető súlyának megfelelően, ha azt a 98-as nemzedék egynémely képviselőjének programjával szembesítjük.

Nem e nemzedék tagjain múltott, hogy a 20. század végére Spanyolország az európai demokráciák közösségének megbecsült tagja lett.

⁶⁸ Defensa 235. (Kiemelések tőle – Cs. D.)

⁶⁹ Beszéd a parlamentben 1934. november 30-án. In: Obras completas de José Antonio Primo de Rivera. Madrid, 1945. 352.

⁷⁰ A dolog annál is inkább furcsa, mert épp az itt taglalt legexponáltabb személyek széleskörű európai tapasztalatokkal rendelkeztek: Ganivet 1892-98 között diplomáciai szolgálatot teljesített előbb Belgiumban, majd Oroszországban, Macztu pedig, aki anyai ágon angol származású, 1905-19 között sajtótudósítóként Angliában élt és dolgozott.

DEZSÓ CSEJTEI

The Generation of '98 and Spanish History

The so-called generation of '98 emerged in Spain in the wake of the military defeat in the Spanish-American War of 1898. The activities of its members included, among others, the reinterpretation of Spanish history; setting a different interpretation against the self-justifying, pathetic – and as such, false – historical image of the so-called official Spain. The essay analyses the three most significant writings on this issue, i.e. *Idearium Español. El porvenir de España* by Ángel Ganivet, *En torno al casticismo* by Miguel de Unamuno, and *Defensa de la Hispanidad* by Ramiro de Maeztu. The common message of the three writings is that Spain had diverged from the historical road it had been destined to follow, and the catastrophic present is the result of this unfaithfulness. The three authors, however, differ in where they place this divergence in history. According to Ganivet, the country had been ruined, its resources wasted by the global politics of the Hapsburgs on the throne of Spain. Maeztu, on the other hand, associates the change with the ascent of the Bourbons, which brought free European spirituality, enlightenment and liberalism into Spain. Unamuno's analysis has several layers: it postulates a return to a 'perennial tradition' that simultaneously points beyond the common dilemma of common traditionalism or following Europe.

If viewed chronologically, the three writings clearly display a negative tendency of development, carrying on originally conservative, romantic Catholicism in the direction of right-wing radicalism and/or a kind of Catholic totalitarianism. The thoughts of the three authors, Unamuno partially excepted, tend with all their personal benevolence towards what would manifest itself in the political creed of the *falange* from the 1930s as the decisive moment in Spanish history.